

{1}

MISVERSTANDEN EN LIEGEBEESTEN

Toen George W. Bush president van de Verenigde Staten was, deed een grapje over hem de ronde. Hoe kun je zien dat president Bush aan het liegen is? Antwoord: zijn lippen bewegen.

Het grapje werkt niet alleen bij Bush. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat een mens gemiddeld zeven keer per dag liegt. Tenzij die onderzoekers ons voorloggen, natuurlijk. Nochtans maak je je niet populair met liegen. Ouders van kinderen die plots erg veel leugens beginnen te vertellen, of toch met de waarheid experimenteren, maken zich daar veel zorgen over. Wie op een leugen wordt betrapt, verliest zijn maatschappelijke geloofwaardigheid, soms voor lange tijd. Vandaar dat we zo veel manieren hebben bedacht om niet echt te liegen. Je kunt bijvoorbeeld een deel van de waarheid verzwijgen, je kunt een verhaal vereenvoudigen en juist de belangrijkste elementen weglaten, de feiten op een andere manier weergeven, of dingen zeggen die achteraf gezien niet waar blijken te zijn. Maar als je liegt, liegt je hele lichaam mee. Je bloost en zweet en je hart gaat sneller slaan. Daarom gebruiken politiediensten soms een leugendetector. Er is al veel gebakkeleid over de graad van betrouwbaarheid van de polygraaf, die de meetresultaten combineert van verschillende reacties van het autonome zenuwstelsel,

maar één ding is zeker: liegen doen we altijd uit eigenbelang. Zelfs een leugentje om bestwil vertellen we uiteindelijk om ons hachje te redden.

| MOOIE KLEINE

Er zijn momenten zat te bedenken waarop eerlijkheid tot elke prijs moet worden vermeden, en hoe zouden we daarmee omgaan als we niet beschikten over de rijke mogelijkheden van een verzorgd taalgebruik? Dat is iets wat iedereen uit het hoofd zou moeten leren om het leven zonder al te veel kleerscheuren door te komen, en een unieke manier om deze vuistregel te testen is: het kraambezoek. Een pasgeboren kind roept nu eenmaal beelden en verwijzingen op die een toeschouwer op het verkeerde been kunnen zetten. Mogelijke spontane uitlatingen bij het zien van een jonggeborene kunnen bijvoorbeeld zijn: ‘Schoonheid is ook niet alles in het leven’, ‘Hoe is het mogelijk, jullie zijn allebei zulke mooie mensen’, en ‘Gaan die rimpels eruit na een tijdje?’. Terwijl je wordt verondersteld om lyrisch te doen over de pracht van de baby en toch minstens impliciet moet meegeven dat je niet wist dat er zulke mooie baby’s geboren konden worden. Zelfs al lijkt de baby op een testrekwisiet voor een prequel van *Alien*.

Kijk uit voor vragen. ‘Lijkt hij op papa of mama?’ geeft je nog een kans op een diplomatiek antwoord waarmee je niet onmiddellijk alle banden met de jonge ouders verbreekt. Maar met ‘Is het geen schoon kindje?’ is het uitkijken. Alle

antwoorden zijn goed, zolang ze maar lijken op: ‘Héél schoon.’

| INTERESSANT

Wij gaan er gemakshalve van uit dat wij menen wat we zeggen. Waarom zou een mens ook de moeite nemen om iets te zeggen wat hij niet eens meent, terwijl er zo veel leukere dingen te bedenken zijn om een snipperdag mee door te komen. Maar denk eens na: je gelooft dat niet echt. Waarom kijk je anders nooit op als iemand zegt: ‘En dat méén ik hoor!’ Of nog beter: ‘Deze keer meen ik het.’ Waarom roepen we dan niet in koor: ‘Hola, meende u dan al die andere dingen niet!?’ Neen, dat roepen wij niet. Omdat wij het antwoord kennen.

We liegen tot we barsten, we maken elkaar wat wijs en zeggen hooguit in momenten van onachtzaamheid wat we echt denken. Voorbeeldje? Laat eens iemand een stukje heddendaags klassieke muziek horen en vraag wat hij ervan vindt. Als hij het vanaf de derde maat spontaan meeneuriet en zegt: ‘Mooi, daar hou ik van’, is er niets aan de hand. Hoed je echter voor het antwoord dat je waarschijnlijk te horen krijgt: ‘Interessant.’ Dat betekent slechts in heel uitzonderlijke gevallen dat de melomaan het interessant vindt. In dit geval betekent het wellicht dat hij het één brok pure ellende vindt, maar niet helemaal zeker is of het geen topwerk is van een beroemde componist van wie hij nog nooit heeft gehoord. Hij wil zich niet belachelijk maken en heeft boven-

dien geen zin in een discussie. Zeker niet over muziek waarvan hij denkt dat ze enkel verantwoord is als wetenschappelijk onderzoek bewijst dat ze de haargroei in de gehoorgang tegengaat. Let goed op de intonatie en op een eventuele stemverheffing in het woord ‘interessant’. Die moet je juist interpreteren om zeker te zijn dat je geen dreun krijgt als je de plaat niet onmiddellijk afzet.

Wees ook op je hoede als je iemand op een probleem wijst en die antwoordt: ‘Het heeft mijn volle aandacht.’ Tijdens verkiezingscampagnes hebben politici dat onder een herhaaltoets zitten. Het wil zeggen: ‘Ik heb goed geluisterd, ik weet nu dat het een probleem is, maar ik ga er niets aan doen.’ Klinkt ook wel eens als: ‘We zijn ermee bezig.’

| LOF IN SCHAAPSKLEREN

Wanneer welbespraakte en pientere mensen complimentjes geven, is voorzichtigheid geboden. Sommigen hebben er een handje van weg om afkeuring zodanig te presenteren dat het een compliment wordt. De taal biedt ons alles aan wat we nodig hebben om zo’n wolf in schaapskleren los te laten. Denk maar aan de monoloog *De jongens*, waarin cabaretier Wim Sonneveld het heeft over ene Harrie. Die dingt naar de hand van zijn dochter, maar vader vind hem geen gepaste kandidaat en ‘prijst hem regelrecht het graf in’.

Een meester in het bedenken van verontrustende loftuigen is Sir Humphrey Appleby, de hooggeplaatste ambtenaar die in de BBC-sitcoms *Yes, Minister* en *Yes, Prime Mi-*

nister voortdurend de minister van diens plannen probeerde af te brengen. Als de politicus iets wilde doorvoeren wat de ambtenarij echt niet goed uitkwam, ging Sir Humphrey nooit in de verdediging. Hij noemde het plan van de minister keer op keer ‘een heel moedig plan’. Dat verontrustte de minister, voor wie een plan alleen maar moedig kon zijn als je er een groot stemmenverlies mee riskeerde. Dus stuurde hij zijn plannen bij zodat die beter in Sir Humphreys kraam pasten. En zonder dat die erom had moeten vragen.

| U ZEI?

‘U hoort nog van ons.’ Wie na een afscheid waarbij deze woorden zijn gevallen zijn bedje maakt naast de telefoon, een pen en een notitieboekje bij de hand, heeft niet veel van de Nederlandse taal begrepen. Meestal betekent het dat de spreker hoopt dat hij jou nooit terug zal zien en dat het een van zijn grootste wensen is nooit meer iets van je te horen. Als hij jou ooit echt belt, is hij wellicht verkeerd verbonden. Een goede oefening is: wat bedoelt dezelfde spreker als hij zegt ‘Ik denk er nog eens over na’?

| BROODJE AAP

Een sage is een volksverhaal, meestal in de vorm van een sprookje maar dan wat aan de korte kant. Sagen werden in de middeleeuwen verteld. Ze zaten vol bovennatuurlijke en

angstaanjagende elementen en werden voor waar doorverteld. Klopgeesten, heksen, weerwolven en spoken speelden de hoofdrol en het liep zelden goed af. Met verhalen elkaar de stuipen op het lijf jagen of overbluffen, hebben we in al die eeuwen nooit afgeleerd. De moderne variant daarvan noemen we in het Engels een *urban legend*, en in het Nederlands een broodjeaapverhaal. Die laatste term is ontleend aan een boek van Ethel Portnoy waarin zij het fenomeen beschreef en veel voorbeelden gaf. Het in Nederland meest bekende verhaal was dat van een restaurant of een slagerij waar je broodjes met apenvlees kon bestellen. Broodjeaapverhalen doken overal op na de jaren zestig van de vorige eeuw. Het zijn meestal vergezochte, verbijsterende verhalen waarbij details zoals wie het juist is overkomen en waar, als bijkomstig worden beschouwd. Wie het vertelt, heeft het van iemand anders gehoord, en die weer van iemand anders enzovoort. Heel kenmerkend is in ieder geval dat er nooit bronnen van terug te vinden zijn, dat hooguit valt te bewijzen dat het verhaal eerder al werd verteld, en is er een alleenstaand voorval te vinden waarop het fel overdreven verhaal zou kunnen zijn gebaseerd. Het gaat vaak om sensationele, wat griezelige vertellingen die inspelen op vooroordelen en angsten die bij de bevolking leven.

Een typisch voorbeeld is het verhaal van de toerist die na de vakantie thuiskomt met een insectenbeet in zijn dijbeen, die altijd maar groter en groter wordt en steeds meer pijn doet. Net als de toerist ermee naar de dokter wil (maar natuurlijk wel altijd voor het euvel is onderzocht), barst het wondje open en kruipen er allemaal piepkleine spinnetjes

uit. Conclusie: de ‘beet’ was een spin die haar eitjes in zijn dijbeen had gelegd.

Dieren kom je wel vaker tegen in die verhalen. De krokodillen in de riolen van New York zijn ook wereldberoemd geworden dankzij deze moderne sagen. Dat verhaal luidt dat liefhebbers van reptielen pasgeboren krokodillen doorspoe-len in het toilet net nadat ze uit het ei zijn gekropen. Die zouden in de riolen overleven op ratten en zouden enorm groot zijn. Dat verhaal wordt om de paar jaar opnieuw opge-rakeld en telkens weer zijn die monsterkrokodillen nog maar net ontdekt, maar mis poes: een journalist die in kran-tenarchieven op zoek ging naar de eerste berichten over die rioolkrokodillen, vond een artikel uit 1927 waarin er al sprake van was.

In België deed het echte ‘broodje aap’-verhaal nauwelijks de ronde. Allochtonen zijn dikwijls de kop van Jut in broodje-aapverhalen. In Nederland zocht men het bij de inwoners van voormalige kolonies en spraken de apen van Indonesië tot de verbeelding. Het broodjeaapverhaal dat in de jaren tachtig bij ons het snelst verspreid raakte, was het verbijsterende vertelsel van de rukkende pitamannen. Het verhaal begint altijd met een koppel dat misselijk werd na het eten van een pita. In het ziekenhuis worden dan de magen van die twee leeggepompt en krijgen de slachtoffers ineens allerlei intieme vragen over hun seksleven voorgelegd. Blijkt dat de artsen bezorgd hebben vastgesteld dat er vijf soorten sperma in hun beider maaginhoud zijn aangetroffen. Het

pitakraam krijgt de politie en de voedselinspectie over de vloer en wat blijkt? Lekker lamsvlees, dat wel, maar in de looksaus... inderdaad. Vijf soorten. Dat in die tijd plots overal pitakramen opdoken, werd blijkbaar niet zo goed verteerd door de bange blanke man. Het verhaal appelleert ook aan twee andere irrationele angsten: van sperma inslikken word je niet ziek en het kan dokters niet schelen wiens sperma in je maag zit.

Broodjeapverhalen zijn dikwijls veel ouder dan je denkt. En dan hebben we het echt niet over de krododillenverzin-sels uit de jaren twintig. Ook het verhaal van de grootmoeder die plots sterft als ze met de kinderen op vakantie is in Spanje. Omdat iedereen vreest voor administratieve ellende als ze het overlijden moeten aangeven in Spanje en het dode lichaam van grootmoeder mee willen krijgen naar het vaderland, besluit het gezin om meteen terug te reizen en het lijk in de caravan mee te nemen. En dan wordt die caravan natuurlijk gestolen op een parkeerterrein terwijl de rest van de familie luncht in een wegrestaurant. Spanje als vakantieoord en de caravan zijn weliswaar hedendaagse aanvullingen maar varianten van dit verhaal zijn al eeuwen bekend, en toen werd oma gewoon op een kar verstopst onder dekens.

Ook in de 21ste eeuw worden nog dergelijke verhalen verteld. Een hardnekkig broodjeapverhaal van de laatste jaren is dat van de luidruchtige bezoekers van het sterrenrestaurant van televisiechef Peter Goossens. De verteller heeft altijd van iemand anders gehoord dat zij met een vro-